

20. Глаголев Л. Происхождение монашества / Л. Глаголев // Вера и Жизнь. – 1914. – № 16. – С. 34–41.
21. Глаголев Л. Происхождение монашества / Л. Глаголев // Вера и Жизнь. – 1914. – № 17–18. – С. 60–72.
22. Глаголев Л. Происхождение монашества / Л. Глаголев // Вера и Жизнь. – 1914. – № 19. – С. 26–33.
23. Ярушевич Б. Роль мирян в управлении церковным имуществом (историко-канонический очерк) / Б. Ярушевич // Вера и Жизнь. – 1914. – № 14–15. – С. 46–60.
24. Краснопольский В. Чудотворный образ святителя Николая в с. Топчевска, Козелецкого уезда / В. Краснопольский // Вера и Жизнь. – 1913. – № 6. – С. 54–60.
25. Попов В. Брачный пир у трезвенника / В. Попов // Вера и Жизнь. – 1912. – № 3. – С. 82–88.
26. Чернявский В. Всероссийский съезд практических деятелей по борьбе с алкоголизмом в Москве / В. Чернявский // Вера и Жизнь. – 1912. – № 19. – С. 24–50.
27. Чернявский В. Всероссийский съезд практических деятелей по борьбе с алкоголизмом в Москве / В. Чернявский // Вера и Жизнь. – 1912. – № 20. – С. 25–40.
28. Чернявский В. Всероссийский съезд практических деятелей по борьбе с алкоголизмом в Москве / В. Чернявский // Вера и Жизнь. – 1912. – № 22. – С. 41–49.
29. Чернявский В. Всероссийский съезд практических деятелей по борьбе с алкоголизмом в Москве / В. Чернявский // Вера и Жизнь. – 1912. – № 23. – С. 64–77.
30. Гусаковский А. Духа не угашайте / А. Гусаковский // Вера и Жизнь. – 1912. – № 19. – С. 74–87.

Литвин Е. А. Народоведческие материалы священников черниговской епархии на страницах журнала “Вера и жизнь” (1912–1917)

В статье раскрыты условия участия представителей высшего и уездного духовенства в развитии и популяризации этнографических исследований края в конце XIX – начале XX вв., освещаются научные наработки священнослужителей Черниговской епархии народоведческого направления, представленные на страницах журнала “Вера и Жизнь” (1912–1917). Охарактеризованы этнографические материалы постоянных авторов, которые свидетельствуют о их заинтересованности в изучении особенностей народной культуры в широком контексте.

Ключевые слова: Черниговская епархия XIX – XX ст., духовенство, этнографические исследования, епархиальный журнал.

Litvyn K. A. Materials about Ethnography by the Priests of Chernihiv Eparchy in the Journal “Faith and Life” (1912-1917)

The article analyzes participation of high and district clergy in beginning of research and making popular of ethnographic research of Chernihiv area in the end of XIX – beginning of XX century. The article shows researches of the clergy of Chernihiv eparchy in sphere of ethnography studies, in particular, in the journal “Faith and Life” (1912-1917). Thematic content of the journal was secured by the network of permanent authors. Ethnographic materials published in the journal indicate about interest of clergy in research of traditional folk culture in wide context.

Keywords: Chernihiv eparchy XIX-XX centuries, clergy, folk research, eparchy journal

УДК 930.2(477)

В. М. Крижанієвський

ЕЛИСАВЕТГРАДСЬКА ГАЗЕТА «ГОЛОС ЮГА» ТА РОСІЙСЬКА ЦЕНЗУРА У СВІТЛІ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ

У Російській імперії уряд проводив різнопланову цензурну політику щодо періодичних видань. Зрозуміло, що вивчення цензурного контролю за столичною періодикою полегшується непоганим збереженням матеріалів газетних редакцій та Головного цензурного управління Міністерства внутрішніх справ. У свою чергу, вивчення цього ж питання на провінційному рівні (у цьому разі – елисаветградському) ускладнюється відсутністю матеріалів газетних редакцій у Державному архіві Кіровоградської області. Важливу інформацію про цензурний тиск на єдину багаторічну ліберальну газету «Голос Юга» можна виокремити лише із коротких «спогадів» С.П. Крамаренка. Цінність цього документа зумовлюється тим, що автор був не тільки близький до редакції, але й добре орієнтувався у питаннях цензури в межах всієї країни. Також із цих «Спогадів...» можна дізнатися, що найбільш дієвим способом впливу на редакцію газети стала система штрафів, яка тільки за кілька місяців досягла суми 8000 руб. Слід підкреслити, що цей фінансовий тиск був дієвим і у матеріалах газети «Голос Юга» за 1907 – 1914 роки простежується значне звуження проблематики, послаблюється аналітичний рівень публікацій.

Ключові слова: цензура, штраф, газетна редакція, «Голос Юга», С. П. Крамаренко, інформаційний потенціал.

Здобуття Україною незалежності позитивно відбилося на розвитку вітчизняної історичної науки. Зміни виявилися не тільки у скасуванні методологічного монізму, розширенні тематики досліджень, але й у полегшенні доступу для науковців до архівних матеріалів. Упродовж 1990 – 2000-х рр. вітчизняні гуманітарії починають інтенсивно вивчати пресу, що дало підставу деяким ученим говорити навіть про становлення нової спеціальної історичної дисципліни – пресознавства [1]. У той же час дослідження друкованих видань Кіровоградщини обмежується лише окремими краєзнавчими розвідками та дослівним перенесенням матеріалів з дореволюційної та радянської періодики у відповідні рубрики сучасних газет [2]. Ураховуючи

масштабність проблематики, ми зупинимось лише на джерелознавчому аналізі питання взаємовідносин редакції газети «Голос Юга» з цензурними інституціями у 1905 – 1914 рр.

Газеті «Голос Юга» належить особне місце в історії елісаветградської преси початку ХХ ст. Це єдине видання, яке з невеликими перервами виходило 15 років поспіль і послідовно віддзеркалювало ліберальні (кадетські) погляди не тільки міської, але й регіональної еліти Херсонської та Київської губерній. За час існування газета змінила шістьох редакторів: О.І. Селевіна, Д.С. Горшкова, М.Н. Курдюмова, Г.Я. Бернандінера (двічі), Е.Я. Розенштейна, І.Я. Роховича - та двох видавців: О.І. Селевіна (1904–1905) і Д.С. Горшкова (1905 – після 1917 р.) [3, с. 409].

Окремо слід зупинитися на особі дворянина Д. С. Горшкова, який народився у 1870 році на Елісаветградщині. Вірогідно, родина була тісно пов'язана з нашим краєм, оскільки серед матеріалів Елісаветградської межевої канцелярії зберігся геометричний спеціальний план за 1908 рік землі містечка Іванівки Акимовської, яка належала Д. С. Горшкову [4].

Дмитро Степанович Горшков здобув серйозну освіту: спочатку він навчається в Елісаветградській гімназії, після цього студіює знання з юриспруденції в Московському університеті. На початку ХХ століття, як й інший елісаветградець П. З. Рябков, упродовж двох років проходить курс у Паризькій російській вищій школі суспільствознавчих наук. Про неординарність цієї особистості та високий інтелектуальний рівень засвідчують рештки його приватної книгозбірні, яка нині становить частину фондів Відділу рідкісної книги Кіровоградської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Д. Чижевського. Проаналізувавши тематику видань, зібраних Д.С. Горшковим, можна стверджувати, що Дмитро Степанович серйозно цікавився питаннями цивільного та шлюбно-сімейного права, дотримання прав людини, ідеологією та суспільним устроєм, освітою, міською економікою тощо [5, с. 389].

Після повернення з Франції Д.С. Горшков обирається депутатом від партії кадетів у Державну думу першого скликання, а влітку 1914 р. – гласним Елісаветградської міської думи [6, арк. 33]. На сторінках збережених журналів засідань міської думи за 1914 – 1917 рр. яскраво проступають його ліберальні погляди [7, арк. 47-49]. Проте справжнім дітищем цього громадського діяча стала ліберальна опозиційна газета «Голос Юга». На жаль, архів редакції цієї газети згорів у роки Громадянської війни, що не дає можливості вповні з'ясувати відносини редакції з офіційною цензурою – Головним управлінням у справах друку при Міністерстві внутрішніх справ.

Слід відмітити, що система цензурних інституцій за двісті років зазнала істотних змін. Якщо спочатку цими питаннями відав особисто імператор, а пізніше Сенат, св. Синод та Академія наук, то, починаючи з початку ХІХ століття, цензурування починає опікуватися Міністерство освіти, а з середини ХІХ ст. – Міністерство внутрішніх справ. До останньої третини ХІХ століття в центрі уваги цензурних органів були неперіодичні видання (книги) та журнали. Проте інформаційна революція на зламі ХІХ – ХХ ст. породила нове масове джерело інформації – газету.

Упродовж 1860 – 1904 рр. у Російській імперії сформувався чітко окреслений механізм контролю за пресою, який складався з таких елементів: попередня цензура, офіційна заборона висвітлювати деякі теми (робітничі питання, селянська реформа, постаті державних діячів), арешти редакторів і власників видань, призупинка виходу видання на невизначений термін, штрафи різної величини тощо. Послаблення 1904 – 1905 рр. ознаменувалося прийняттям нових «Тимчасових правил з цензури», які скасували попередню цензуру для газет та зняли обмеження з тематики [8, с. 12]. Саме за цих відносно сприятливих умов у грудні 1904 року починає виходити у Елісаветграді газета «Голос Юга». Хоча слід відмітити, що такі цензурні санкції, як штраф, конфіскація номерів, арешт власників та редакторів газети залишаються.

Про те, що перший рік «Голос Юга» виходить за сприятливих обставин, опосередковано засвідчує тематичне багатство видання: редакція систематично друкує матеріали про перебіг російсько-японської війни 1904 – 1905 рр., щодо ефективності роботи місцевих муніципальних органів, про необхідність реформування міського законодавства 1892 року, висвітлює страйк елісаветградських пекарів тощо.

Ситуація кардинально змінюється 22 грудня 1905 року, коли місто Елісаветград разом із Елісаветградським та Олександрійським повітами переводять на воєнний стан [9, с. 31]. З цього моменту херсонський губернатор одержав право самочинно припиняти вихід окремих видань, вилучати надруковане тощо. Санкції зазвичай накладалися на конкретне видання, тому газета після закриття продовжувала виходити, але вже під іншою назвою. Тому 16 лютого 1906 року вийшов останній номер газети «Голос Юга», а 21 уже виникає нова ліберальна газета – «Южный голос». Після її закриття на початку березня почергово виникають нові видання, як-от: «Новая волна» (7 квітня – 3 вересня 1906 р.), «Вестник свободы» (5 вересня – 13 вересня 1906 р.), «Южные отголоски» (16 вересня – 28 грудня 1906 р.), «Южные отклики» (31 грудня 1906 – 4 лютого 1907 р.). Після скасування надзвичайного стану з 7 лютого 1907 року газета знову виходить під своєю традиційною назвою «Голос Юга» [3, арк. 409].

Про цензурні обмеження у 1907 – 1914 рр. опосередковано засвідчує тематична обмеженість видання, коли редакція друкувала матеріали, які торкалися лише міських справ.

Важливим джерелом інформації про взаємодію редакції газети з цензурними інституціями є «Спогади Крамаренко С. П. про переслідування опозиційної газети «Голос Юга» у 1907 році», що зберігаються в науково-довідковій бібліотеці Державного архіву Кіровоградської області. На жаль, цей документ не вивчався краєзнавцями в попередні роки і вперше уводиться в науковий обіг.

«Спогади...» написані в радянські часи, оскільки у тексті відсутня літера «ять». Його аналіз засвідчує, що за жанром – це не власне спогади, а, швидше за все, переписаний лист редакції (початку ХХ ст.), як відповідь на цензурні утиски. Документ такої важливості не міг складатися без редактора – Д. С. Горшкова. Про те, що автором тексту є працівник редакції або особа, яка до неї наближена, засвідчують такі

словосполучення: «[...] на нашу газету [...]», «[...] нам было объявлено постановление херсонского губернатора о наложении штрафа [...]».

Складніше з'ясувати авторство документа. В наявній архівній назві вказано, що написане належить перу С. П. Крамаренка. Хоча це малоімовірно. З тексту «Спогадів...» виразно проступає належність автора до редакції газети «Голос Юга». Разом з тим, відомо, що до 1908 року Сергій Павлович Крамаренко працював присяжним повіреним, а в наступні три роки був редактором соціалістичної газети «Труд». Окрім цього, С. П. Крамаренко у своїй газеті системно публікувався, використовуючи криптонім «С.П.К.», тоді як аналіз газетних підшивок «Голоса Юга» за 1905 – 1907 рр. не засвідчує жодного випадку використання цього криптоніму.

Тоді постає питання: чому в архівній назві документа авторство персоніфіковане, як С. П. Крамаренко? Слід відмітити, що в радянських архівах зазвичай приймалися на збереження спогади чи інші документи, які належали або учасникам революційних подій 1917 – 1922 рр., або безпосереднім будівничим нової влади. Певною мірою С.П. Крамаренко відповідав цим параметрам: 1908 – 1911 рр. – редактор соціалістичної газети «Труд», 1917 р. – депутат Єлисаветградської міської думи від соціалістичного блоку, а у 1918 р. він стає міським головою [10, арк. 1–2; 11, арк. 5 зв.; 12, арк. 83; 13, арк. 108; 14].

Разом з тим, не слід відкидати й можливості авторства цієї замітки С. П. Крамаренка, оскільки діяльність цієї особи не висвітлена у відомих краєзнавчих дослідженнях, а в Державному архіві Кіровоградської області немає окремого фонду чи окремих документів, присвячених цьому громадському діячеві.

Важливим є питання, коли написаний лист. У документі вказано місяць та число – 31 березня. У ньому згадано лише один рік – 1907. Можна припустити, що документ написаний у 1908 році, оскільки відлік штрафів ведеться з кінця 1907 р. Якби автор писав листа у березні 1909 року, то використав би сполучення не «з кінця 1907 р.», а «упродовж останнього року, двох років тощо».

Загалом документ подає важливу інформацію про взаємини газети «Голос Юга» з цензурними інституціями. Саме з нього ми дізнаємося, що тільки з кінця 1907 року почали масово використовувати штрафи, як дієвий механізм впливу на періодику. Окрім цього, з листа можна з'ясувати середній розмір штрафів, які накладалися на видання «Голос Юга» – 363, 63 руб, що загалом відповідало розмірам загальноімперських штрафів. За підрахунками П. С. Рейфмана, середній розмір стягнень з періодики на 1913 р. у Російській імперії складав 376, 34 руб.[15]. Із цього архівного документа ми дізнаємося, що упродовж півроку на газету було накладено санкції у розмірі 8000 руб. Зрозуміло, що за такого фінансового тиску вона не змогла б існувати без підтримки заможних верств населення міста Єлисаветграда. Слід припустити, що саме через грошову допомогу від єврейської торгівельної еліти «Голос Юга» у місцевій газетній полеміці тих років часто згадується як «ожидовлена газета» [16, с. 3].

Таким чином, важливим чинником розвитку дореволюційної єлисаветградської газети «Голос Юга» були відносини з цензурними інституціями. За умов джерельного дефіциту з цієї проблеми, важливим джерелом інформації з неї можуть стати «Спогади...», які дозволяють з'ясувати механізми впливу на редакцію газети після відновлення її виходу у 1907 році, фінансовий стан видання тощо.

«Воспоминание Крамаренко С. П. о преследовании оппозиционной газеты «Голос Юга». 1907 г.

Єлисаветград, 31 марта

Не так давно представители октябристов в Государственной Думе, чуть ли не сам Гучков¹ подняли шум, по поводу административной кары, наложенной на октябристскую газету «Голос Москвы»². Когда их спросили, почему они молчали до сих пор, хотя административные кары сыпались на печать каждый день, то нам столько помнится сам же «Голос Москвы» дал такое объяснение, что есть два разряда печати: с одной можно и должно бороться всема способами – штрафовать, контролировать и. т. п., и другой же таких мер применять нельзя, самое большое, допустить это возбуждение судебного преследования. С тех пор октябристскую печать не трогали – и они молчали. Теперь пришлось и им заговорить.

Что существует две меры, две справедливости, две законности – эта мысль давно усвоена нашей администрацией, как центральной, так и в особенности местной и откровенное заявление октябристской газеты ничего не прибавит ни к практике, ни к теории административного управления. И никто на себе так этого не испытывает, как провинциальная печать так называемого оппозиционного направления. Положительно можно утвердить, что она стоит вне охраны закона и по отношению к ней все дозволено. Человек, укравший курицу или совершивший убийство, будет судим установленным судом по определенным законам. Пусть это будет даже суд по законам военного времени, все же это суд, допускающий и проверку обстоятельств, и доказательство и защиту. Но написавший и или напечатавший статью лишен всех этих средств защиты, которые получают тяжкие

¹ Гучков Александр Иванович (1862–1936) – російський політичний діяч, лідер партії «Союз 17 жовтня». Головуючий III Державної Думи (1910–1911), депутат Державної Думи (1907–1912).

² «Голос Москвы» – щоденна політична газета, орган партії октябристів, яка видавалася у Москві з 23 грудня 1906 року по 30 червня 1915 року.

преступники и мелкие мошенники. Без суда и следствия, без возможности защищаться и доказывать свою правоту, он подвергается денежному штрафу или аресту.

Чтобы не ходить далеко за примером, возьмем хотя бы «Голос Юга». С конца 1907 года, когда стали практиковаться штрафы, на «Голос Юга» наложено 22 штрафа в общей сумме свыше 8000 рублей. Если бы эти деньги не были уплачены, то редактор или лицо, взявшее на себя ответственность, принужденного было бы еще многие годы томиться в заключении. В начале своей статьи мы сказали, что в отношении печати существует две меры, две справедливости. Это не совсем точно. Вернее сказать, что существует столько мерок, сколько существует облеченных властью администраторов. И в этом отношении история «Голоса Юга» также дает несколько поучительных примеров.

Из них мы приведем наиболее яркий, кстати он является административной карой обрушившей на нашу газету. *В последнее время не проходит месяца, чтобы*¹. Не так давно, в начале марта, нам было объявлено постановление херсонского губернатора о наложении штрафа в 200 рублей за помещенную еще 4 месяца назад статью под заглавием «Курская быль». Статья эта, обошедшая почти все русские газеты, является передачей содержания жалобы, поданной в сенат курским дворянином Ростиславом Марковичем на своего племянника, члена Государственной Думы Маркова 2-го и на ряд лиц уездной и губернской администрации, покрывающей преступление Марковской партии. Перепечатывая эту жалобу, мы определенно указали, что это жалоба, поданная в сенат, и что сенат постановил потребовать от министерства внутренних дел сведений по содержанию жалобы. Спустя четыре месяца, мы получаем постановление гласящее, что за распространение ложных сведений о деятельности должностных лиц «Голос Юга» штрафуется 200 руб. Казалось бы, что помещение содержания чужой жалобы и точно это оговаривая, газета не является распространителем ложных сведений, даже в том случае, если бы и сама жалоба оказалась впоследствии не подтвердившейся. Ведь каждый день различными лицами приносятся жалобы на других лиц и газеты отмечают наиболее важные из них в общественном отношении. Если эти жалобы не подтверждаются, то не важно пострадавший может привлекать своих обвинителей за клевету ложный донос, но не может обвинять газеты в распространении о нем ложных сведений путем перепечатывания содержания поступившего на него жалобы. Если допустить противное, то придется допустить, что газета, напечатывавшая обвинительный акт может отвечать за распространение ложных сведений перед лицами, оправданных затем судебным приговором.

Джерела та література

1. Українська періодика: історія та сучасність / М. М. Романюк (відп. ред.) – Львів, Житомир, 1994. – 214 с.; Українська періодика: історія і сучасність / За ред. М. М. Романюка. – Львів, 1997. – 296 с.; Українська журналістика в іменах / За ред. М. М. Романюка. – Львів, 1994. – Вип. 1. – 232 с.; Збірник праць Науково-дослідницького центру періодики / [Ред. кол.: Я. Р. Дашкевич, В. Й. Здоровага, Р. Ф. Киреїв та ін.] – Львів, 2002. – Вип. 10. – 560 с.
2. Борьба рабочих и крестьян за восстановление и зміцнення радянської влади на Єлисаветградщині (1917 – 1920 рр.). Збірник документів і матеріалів. – Кіровоград: Кіровоградське обласне видавництво, 1957. – С. 3. Історія міст і сіл УРСР. Кіровоградська область / [ред. кол. тому: Сиволап Д. С., Безтака П. М. та ін.] – К. – С. 92. Справочное издание «Весь Єлисаветград». – Єлисаветград: [Б.м.], 1910. – С. 136 – 137 та ін.
3. Библиография периодических изданий России 1901–1916 гг. / [общ. ред. В. М. Барашенкова]. – Ленинград: ГПБ, 1958. – Т. 1. – 661 с.
4. Державний архів Кіровоградської області. – Опис Ф. Р-488. Єлисаветградська межова канцелярія. (1782-1918). – С. 111.
5. Члены Государственной Думы (портреты и биографии). Первый созыв 1906 – 1911 г. / Составил М. М. Боиович. – Москва: Тип. Т-ва И. Д. Сытина, 1906. – 1906. – XXX, 508 с.
6. Державний архів Кіровоградської області (далі ДАКО). – Ф. 78. – Оп. 10. – Спр. 27. – 35 арк.
7. ДАКО. – Ф. 18. – Спр. 575. – 139 арк.
8. Смирнов С. В. Легальная печать в годы первой русской революции. / С. В. Смирнов. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1981. – 192 с.: Рейфман П. С. Из истории русской, советской и постсоветской цензуры // электронна адреса: <http://reifman.ru>.
9. Історія міст і сіл УРСР. Кіровоградська область / [ред. кол. тому: Сиволап Д. С., Безтака П. М. та ін.] – К. – 814 с.
10. ДАКО. – Ф. 78. – Оп. 1. – Спр. 727. – арк. 3.
11. Труд. – 1910. – 28 февраля.
12. Труд. – 1910. – 12 сентября.
13. Труд. – 1910. – 12 декабря.
14. Труд. – 1910. – 19 декабря.
15. Рейфман П. С. Из истории русской, советской и постсоветской цензуры // электронна адреса: <http://reifman.ru>.
16. Голос Юга. – 1908. – 24 октября.

Крижановский В. М. Єлисаветградская газета «Голос Юга» и русская цензура в свете архивных документов

В Российской империи правительство проводило разноплановую цензурную политику относительно периодических изданий. Понятно, что изучение цензурного контроля столичной периодики облегчается неплохим сохранением материалов газетных редакций и Главного цензурного управления Министерства внутренних дел. В свою очередь, изучение данного вопроса на провинциальном уровне (в данном случае – Єлисаветградском) осложняется отсутствием

¹ Текст виділений курсивом закреслений автором.

материалов газетных редакций в Государственном архиве Кировоградской области. Важную информацию о цензурный давление на единственную многолетнюю либеральную газету «Голос Юга» можно выделить только с «Воспоминаний...» С.П. Крамаренко. Ценность этого документа обусловлена тем, что автор был не только близок к редакции, но и хорошо ориентировался в вопросах цензуры в пределах всей страны. Также из этих «Воспоминаний ...» можно узнать, что наиболее действенным способом влияния на редакцию газеты стала система штрафов, которая только за несколько месяцев достигла суммы 8000 руб. Следует подчеркнуть, что это финансовое давление было эффективным и в материалах газеты «Голос Юга» за 1907–1914 годы отмечаем значительное сужение проблематики, понижается аналитический уровень публикаций.

Ключевые слова: цензура, штраф, газетная редакция, «Голос Юга», С. П. Крамаренко, информационный потенциал.

Krizhanivskiy V. M. Elisavetgrad “Voice of South” and censorship in the light of russian archival documents

In the Russian Empire government pursued diversified censorship policy on periodicals. It is clear that the study of censorship control over metropolitan periodicals facilitated the good preservation of materials of newspapers editorial offices and Main Censorship Directorate of the Ministry of Interior Affairs. In turn, studying the same subject at the provincial level (in this case – Elisavetgrad) is complicated by the lack of materials of newspaper editors in the State Archives of Kirovograd region. Important information about censorship pressure on a single perennial liberal newspaper “Holos Uga” can be distinguished only from a short “memories” by SP Kramarenko. The document is very valuable due to the fact that the author was not only close to the editors, but well guided in matters of censorship throughout the country. Also with these “Memories ...” you can see that the most effective way to influence the editorial was a system of fines, which only in a few months reached the amount of 8,000 rubles. It should be emphasized that the financial pressure was effective for newspaper “Holos Uga” in 1907–1914, when a significant narrowing of issues and diminished level of analytical publications were observed.

Keywords: censorship, fines, newspaper, editors, “Holos Uga”, S.P. Kramarenko, information potential.

УДК 303.446.4(470+571)"20"

О. Ю. Жиряков

БРИТАНСЬКА ТА РОСІЙСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДА АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ІСТОРІЇ

У статті розглянуто історію розробки та використання методу “альтернативної історії” в британській та російській історіографії Другої Світової війни, встановлені й розкриті особливості методики його застосування. Дано стислу історіографію методу альтернативної історії у світовій історичній науці до середини ХХ століття. Показано несумісність методу альтернативної історії із радянською історичною наукою. Розкрито особливості використання методу альтернативної історії у сучасній британській історіографії Другої Світової війни. Розглянуто формування у російській історіографії альтернативної історії двох мало пов'язаних між собою напрямів – методологічного та емпіричного. Показано зв'язок емпіричного напрямку з відповідною британською історіографією Другої світової війни.

Ключові слова: метод “альтернативної історії”, російська історіографія Другої Світової війни, точка біфуркації, британська історіографія Другої Світової війни.

Британська історіографія Другої світової війни поряд з російською, є одними з найбільш методологічно великих та методично розвинених на сучасному етапі розвитку світової історичної науки. Тому нові методології та методи, що розробляються у них, користуються пильною увагою світового наукового співтовариства. Однією з найбільш цікавих і перспективних методичних інновацій, що використовується ними в історіографії Другої світової війни, є метод альтернативної історії.

Для перевірки ефективності цього методу та сфери його використання він має потребу в обговоренні широким колом істориків у ході наукової дискусії. Тому вивчення методу альтернативної історії у історіографії Другої світової війни та викладення його основних положень є актуальним.

Мета даної статті полягає в розгляді використання методу альтернативної історії у сучасній британській та російській історіографії Другої світової війни. Для досягнення поставленої мети ставляться наступні задачі: розглянути його генезу, установити й розкрити його ключові положення, алгоритм використання, застосування та особливості використання у британській та російській історіографії.

Альтернативна історія є одним із наймолодших напрямків у методиці історичних досліджень, він відомий під багатьма назвами: альтернативна історія, контрфактична історія, “експериментальна” історія, ретроальтернативістика і т. д. [1, с.647-654; 2, с.206-208]. Як справедливо зазначає у своїй докторській дисертації В. А. Нехамкін, “одним з важливих завдань у галузі альтернативної історії є обґрунтування наукового характеру контрфактичних досліджень, що зумовлено існуючими в даний час думками деяких вчених про їх антинауковість. Слід встановити дійсну роль і значення даних досліджень в системі наукового пізнання” [3]. Так як найбільшу відомість термін “альтернативна історія” отримав у творах американських письменників-фантастів Реймонда Дугласа “Рея” Бредбері “І грянув грім” (1952) і Пола Андерсона “Патруль